

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

УДК 339.924: 339.137.2+331.554.4

Куцик П. О., Дубовою О. Ф.

МІГРАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ ЯК ГЕОЕКОНОМІЧНИЙ ФЕНОМЕН ТА ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

***Анотація.** Обґрунтовано важливість грошових трансфертів як основного фактора міжнародної трудової міграції, що впливає на економічний розвиток країн третього світу. Проаналізовано вплив грошових трансфертів трудових мігрантів на розвиток економіки України та зростання доходів населення. Досліджено важливість грошових переказів у розвитку інвестиційного процесу держави та інвестування економіки. Наголошується, що в умовах економічної кризи ефективним механізмом швидкого залучення коштів на бюджетні потреби є випуск спеціальних державних облігацій та їх розміщення серед мігрантів і діаспори.*

Ключові слова: трудові мігранти, грошові перекази, міграційний капітал, інвестиції.

P. Kutsyk, O. Dubovoy

MIGRATION CAPITAL AS A GEO-ECONOMIC PHENOMENON AND A FACTOR OF NATIONAL ECONOMY

***Abstract.** The importance of cash transfers as a major factor of international labour migration affecting the economic development of the Third World countries is substantiated. The influence of money transfers of labour migrants on the economy of Ukraine and public income growth is analysed. The importance of money transfers for the investment process of the state and the investment of the economy is investigated. It is noted that under the conditions of economic crisis the effective mechanism for rapid raise funds for budgetary needs is the issue of special government bonds and their placement among migrants and diaspora.*

Keywords: labour migrants; money transfers; migration capital; investment.

1. Вступ

Україна як європейська держава вже тривалий період залучена в глобальні міграційні процеси, які особливо інтенсифікувалися на початку 90-х років минулого століття, тож аналіз і врахування загальносвітових міграційних тенденцій, їх наслідків є одним із важливих чинників формування міжнародної та внутрішньої політики Української держави. Міграція справляє значний вплив на розвиток української економіки шляхом прямих і непрямих інвестицій, міжнародного партнерства у дрібному та середньому бізнесі, впровадження інновацій та ін. Розширення процесу глобалізації економіки супроводжується зростанням масштабів міграції робочої сили. Водночас зростають і доходи та трансферти грошових переказів тих, хто працює за межами батьківщини. Причому обсяги і розміри грошових переказів зростають швидшими темпами, ніж кількість самих міжнародних мігрантів, і не тільки починають відігравати важливу роль для родин, які залишилися вдома, а й стають справжнім генератором розвитку економік країн — реципієнтів грошових трансфертів мігрантів.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Певний внесок у дослідження цієї актуальної проблеми зробили українські вчені: А. Гайдучський [3; 12], Г. Глущенко [1; 2], О. Малиновська,

І. Марков [6-11], С. Князева, В. Кравців, П. Горун, І. Ольшевська та ін. Йдеться про формування аналітичних засад дослідження міграційного капіталу як геоекономічного феномену і з'ясування масштабів та ролі цього явища в українській та світовій економіці. Актуальною залишається потреба різнобічних досліджень проблем української трудової міграції, їх належного осмислення та оцінки з метою здійснення наукових передбачень розвитку цього феномену, а відтак забезпечення наукової та інформаційно-аналітичної бази для прийняття прикладних розробок.

Метою статті є окреслення особливостей міграційного капіталу як геоекономічного феномену та масштабів і ролі цього явища в українській та світовій економіці.

3. Виклад основного матеріалу дослідження.

Транснаціональні зв'язки, здійснювані міжнародними співтовариствами мігрантів, у літературі описуються як "п'ять Т": трансферти (грошові перекази і пожертвування), торгівля, транспорт, телекомунікації, туризм. Транснаціональна практика не є чітко структурованою, тому вивчення економічного ефекту, що виникає внаслідок транснаціональної міграції, не обмежується дослідженням лише тієї діяльності мігрантів, яка апріорі вважається еконо-

мічною. До форм прояву транснаціоналізму належать: участь у політиці країн походження, індивідуальні грошові перекази, колективні грошові перекази, підприємництво, передача знань, активне споживання мігрантами послуг багатьох секторів економіки країн походження – будівництва, туризму, індустрії розваг і засобів масової інформації [1].

Особливе місце у феномені транснаціоналізму посідають грошові трансферти, що по суті формують окрему складову міжнародного ринку капіталу – міграційний капітал. Обсяги цього капіталу визначаються як доходи мігрантів, що, за мінусом витрат на їхнє перебування в країні працевлаштування, скеровуються на батьківщину і використовуються для підвищення економічного та соціального рівня життя сімей і родин, розвитку місцевих територій та країн загалом.

Грошові трансферти – основний фактор міжнародної трудової міграції, який впливає на економічний розвиток країн третього світу. Найбільші одержувачі переказів мігрантів – Індія і Мексика (понад 10 млрд дол. США кожна), Філіппіни (6,4 млрд дол.), Марокко, Єгипет і Туреччина (по 3 млрд дол.), а трансферти в Ліван, Бангладеш, Йорданію, Домініканську Республіку, Сальвадор і Колумбію наближаються до 2 млрд дол. У Мексиці, найбільшому в Латинській Америці реципієнті прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ), до 2003 року грошові перекази мігрантів перевищили загальну суму ПІІ на 21%; доходи від туризму – на 42%. Перекази були еквівалентні 79% нафтового експорту і становили 2,2% ВВП. Однак незрівнянно більшу роль міграційний капітал відіграє в економіці найбідніших країн, де він понад ніж удвічі перевищує приплив ПІІ [2].

При певній критичній масі грошові трансферти позитивно впливають на поточний рахунок платіжного балансу, а також мають антициклічний вплив на економіку. Багато країн, що розвиваються, використовують майбутні потоки переказів в якості забезпечення (гарантії) при отриманні позикових коштів на міжнародному ринку позикового капіталу. Для більшості країн-одержувачів потоки переказів перевищили обсяги офіційної фінансової допомоги і є більш ефективним інструментом боротьби з бідністю, фактично реалізуючи принцип самопомоги.

Сприятливий вплив трансфертів мігрантів полягає, крім того, в диверсифікації ризику та доступі до неофіційних ринків позикового капіталу, ослабленні обмежень на позики, які накладаються офіційним банківським сектором на дрібні інвестиції. Якщо грошові перекази інвестуються, вони стимулюють зростання виробництва, а якщо спрямовуються на споживання, – то викликають позитивний мультиплікаційний ефект.

У контексті транснаціональної діяльності мігрантів особливий інтерес становлять колективні грошові перекази. Внаслідок зростання кількості учасників транснаціональної діяльності колективні перекази набули якісно нових характеристик. Колективні перекази об'єднуються з урядовими фондами. Подібні ініціативи істотно сприяють місцевій

системі охорони здоров'я, освіти, забезпечуючи користь однаково як сім'ям мігрантів, так і всім іншим жителям. З 1993 року в Мексиці однією з найбільш помітних була програма “два до одного”: до кожного долара колективних переказів мігрантів відраховувалося по долару з федерального бюджету і бюджету штату. Пізніше до цього додався долар від муніципальної адміністрації, і програма отримала назву “три до одного”. З 1992 по 2001 рр. у її межах мігранти інвестували 5 млн дол. у 400 проектів, повна ж сума вкладень у ці проекти становила 15 млн дол. [1; 3]. Масштаби і ступінь інституалізації колективних переказів, поряд з використанням передових телекомунікацій і нових методів у фінансовій сфері, призводять до суттєвого впливу на характер і темпи розвитку країн-донорів. Можливість доступу діаспор мігрантів, їх родичів, а також офіційних властей в єдиний віртуальний інформаційний простір дозволяє їм об'єднатися для вирішення найбільш актуальних місцевих завдань, включно з фінансуванням економічних і соціальних програм.

Для України ці питання мають особливе значення, адже кількість людей, що працюють за кордоном, обраховується мільйонами осіб. Незважаючи на глобальну кризу, заробітчани-мігранти надіслали додому 2008 року рекордну суму. Як зазначається у звіті ООН з торгівлі та розвитку про міграційні процеси, заробітчани вислали додому понад 300 мільярдів дол. США готівки. Це майже на 10 відсотків більше, ніж попереднього, 2007 року. Так сталося тому, що економічний спад впливає на дані процеси з певним запізненням. На початку липня 2011 року Національний банк опублікував статистику грошових переказів, які надійшли в Україну. Виявилося, що українці, які працюють за кордоном, в 2010-му перерахували додому майже 6 млрд дол. Приватні грошові перекази в Україну в цьому році практично зрівнялися з обсягом прямих іноземних інвестицій у країну – 5,9 млрд дол. порівняно з 5,98 млрд дол. Перерахування в Україну з Росії (1,61 млрд дол.), в якій працюють чимало жителів східних областей України, в 2013 році більш ніж у півтора рази перевищили річний бюджет Донецької (714 млн дол.) і Луганської областей (301 млн дол.). Приватні грошові перекази лише з чотирьох країн Західної Європи, де вже давно існують великі заробітчанські діаспори, додають до економічної статистики України цілий регіон розміром з область. Українці з Греції, Іспанії, Італії і Великої Британії в 2010 році переслали на батьківщину 986 млн дол. Практично на таку ж суму справила товарів і послуг вся Чернівецька область – її ВВП у 2010 році становив 1 млрд дол. Грошових переказів з однієї лише Італії 282 млн дол., де працюють тисячі жителів Хмельниччини, вистачило б на те, щоб покривати бюджетні видатки їх рідній області більше трьох років поспіль. Обсяг коштів, які українці пересилають з-за кордону додому своїм близьким (5,9 млрд дол.), у 2010 році майже зрівнявся з сумарним ВВП чотирьох західноукраїнських областей: Волинської (1,5 млрд дол.),

Рівненської (1,68 млрд дол.), Тернопільської (1,4 млрд дол.) і Закарпатської (1,57 млрд дол.) [4].

Трансферти грошових переказів по суті формують окрему складову міжнародного ринку капіталу – міграційний капітал. Його обсяги можна характеризувати як доходи мігрантів, які, за мінусом витрат на їхнє перебування в країні працевлаштування, скеровуються на батьківщину і використовуються для підвищення економічного та соціального рівня життя рідних і близьких, розвитку місцевих територій та країн загалом.

Залучення міжнародного міграційного капіталу та пов'язані з ним проблеми привертають дедалі більше уваги міжнародних організацій, органів державної влади та регуляторів фінансових ринків. По суті, йдеться про масштабну економічну діяльність, що впливає на загальну соціально-економічну ситуацію багатьох регіонів світу. В Україні за роки незалежності не було проведено жодних серйозних досліджень щодо обсягів і масштабів надходження міграційного капіталу з-за кордону. А статистичні дані, оцінки окремих фахівців, українських і міжнародних організацій є досить відмінними та базуються на неповних даних. Наприклад, Світовий банк, який щороку публікує дані про трансферти міграційного капіталу між країнами світу, приписує Україні лише 595 млн дол. надходжень грошових переказів у 2006 році. Дещо вищі оцінки дає Національний банк України. За цими даними, протягом 2000-2006 рр. обсяги міграційного капіталу, що надійшов в Україну через банківську систему, зросли у 2,2 рази і перевищили в 2006-му 2 млрд дол. Найбільші темпи зростання спостерігалися саме у 2006 році (на 30%), що зумовлено більшою лібералізацією ринку грошових переказів і зниженням цін на послуги з переказу коштів. Ще близько 1 млрд дол. надійшло через спеціалізовані системи грошових переказів (Western Union, MoneyGram тощо). За оцінкою фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, мігранти заробляють 4,7-7,5 млрд дол. на рік. Водночас дослідники додають, що немає інформації, скільки доходу мігранти залишають, а скільки надсилають на батьківщину. За їхніми припущеннями, в Україну надходить близько половини цих коштів, тобто 2,5-3,5 млрд дол. [3].

Такі значні розходження в оцінках обсягів надходження міграційного капіталу зумовлені відсутністю державної політики в цій сфері, непрозорістю схем переказу коштів, а також обмеженнями валютного законодавства України, що забороняє громадянам відкривати рахунки за кордоном. Як наслідок, абсолютна більшість коштів надсилається трудовими мігрантами через неофіційні (незарєстровані) канали, через знайомих, водіїв міжнародних маршрутів, неофіційні системи грошових переказів або доставляється особисто. Для визначення реальних обсягів міграційного капіталу, що надходить в Україну, на думку А. Гайдучького, варто розробити певну систему обчислень, яка охоплює три основні етапи: 1) обчислення масштабів трудової міграції; 2) обчислення обсягів доходів (заробітків) трудових мігрантів; 3) визначення параметрів розподілу до-

ходів трудових мігрантів і частки їх грошових переказів в Україну [3].

Різні кількісні оцінки української трудової міграції, що суттєво відрізняються (іноді у рази), окреслили проблему недосконалості дослідницьких методик обрахунку та, водночас, складності фіксації феномену міграції, різні форми прояву якого важко піддаються традиційним статистичним методам. Переважна більшість цих досліджень реалізовувалися у полі країни-донора. Єдиним винятком є низка дослідницьких проєктів, що здійснена експертною групою сектора етнонаціональних досліджень Інституту народознавства НАН України та Лабораторії соціальних досліджень у Львові на чолі з І. Марковим. В їх основу покладені результати польових досліджень українських мігранських спільнот у країнах-донорах (держави ЄС та РФ) [5-11]. Українці сьогодні перебувають у всіх країнах ЄС, що приймають велику кількість іммігрантів. Нами наведено статистичні дані щодо присутності українських мігрантів у семи країнах ЄС (табл. 1).

Таблиця 1
Співвідношення кількості регулярних і нерегулярних (легальних і нелегальних) українських трудових мігрантів у країнах ЄС [5]

Країна	Офіційні / Експертні дані, осіб
Польща	16 469 / понад 450 000
Чехія	64 000 / понад 200 000
Ірландія	3 500 / понад 10 000
Великобританія	10 000 / 70 000
Італія	195 412 / близько 600 000
Іспанія	69903 / понад 200 000
Греція	близько 20 000 станом на 2001 рік / 60-80 тисяч
Португалія	37851 / 75 000
Нідерланди	40 000
Німеччина	128 110
Бельгія	30 000
Інші країни ЄС	32 465
Всього у світі	4 500 000

Цікаво, що в аналітичних висновках проєкту проблема різної відмінності між офіційними статистичними даними та отриманими експертними показниками кількості присутніх українців у відповідній країні означається як співвідношення регулярних і нерегулярних (легальних і нелегальних) іммігрантів [5].

Відношення трудових мігрантів до загальної кількості населення в Україні коливається в межах 11-12%. Рівень цього показника стає очевидним, порівняно з іншими країнами. Наприклад, у Грузії частка трудових мігрантів сягає 36% населення самої країни, в Молдові – 27%. У північних країнах Латинської Америки завдяки територіальній близькості до США та Канади також великі масштаби еміграції: у Сальвадорі – до 30% населення, на Гаїті – 24, в Екваторі – 16%. Враховуючи такі міжнародні масштаби, трудову міграцію українців можна вважати досить помірною. Наступний етап – обчислення обсягів заробітків українських трудових мігрантів за кордоном. Аналіз досліджень та опитувань українських мігрантів Міжнародною організацією з міграції стосовно місячного доходу показав

істотні коливання цього показника між країнами. Найбільший дохід мігранти отримують у країнах Європейського Союзу. Особливо слід виділити Ірландію (3125 дол. на місяць), Швейцарію (2300), країни Бенілюксу (1600-1675), Німеччину (1300) та Італію (934). Значно меншим є дохід українців, які працюють у країнах Східної Європи: Чехія – 527 дол. на місяць, Румунія і Словаччина – 430, Росія – 371. На основі даних про річний дохід мігрантів в окремих країнах світу можна визначити загальний дохід трудових мігрантів за країнами працевлаштування. Як наслідок, найбільший сукупний річний дохід мають українці, які працюють у Росії, – 8,9 млрд дол., що зумовлено найбільшою їх кількістю – 2 млн осіб. Далі розташовуються Італія та Польща, де обсяги сукупних доходів становлять відповідно 5,6 та 5,2 млрд дол. Сума доходів у всіх країнах виводить нас на загальну суму доходу, яку українські мігранти заробляють за кордоном. Вона становить близько 35,3 млрд дол. на рік, або, в розрахунку на одного мігранта, 7157 дол. Третій етап – обчислення сум коштів, які трудові мігранти переказують на батьківщину. Якщо виходити з даних про надходження міграційного капіталу в сумі 3,06 млрд дол. у 2006 році (дані НБУ по банківській системі 2,06 млрд дол. + 1 млрд через спеціалізовані системи переказу), то з'ясується, що в середньому один мігрант надіслав на батьківщину 621 дол. (3,06 млрд дол. – 4,93 млн мігрантів), або 52 дол. на місяць (621 дол. США: 12 місяців) [12]. Логічно постає запитання, чи потрібно українцям їхати на заробітки за кордон, тяжко працювати і заощаджувати, аби в середньому на місяць надіслати 52 дол. своїм рідним і близьким в Україні. Приблизно такою картина щодо міграційного капіталу була і в 2013 році, а висновки змушують замислитися над повнотою офіційних даних і необхідністю визначити більш реальні обсяги міграційного капіталу, який надсилають майже 5 млн українців з-за кордону. Звичайно, обсяги доходів мігрантів і грошових переказів, які надсилаються ними на батьківщину, суттєво різняться, з огляду на витрати мігранта на проживання, харчування, транспорт тощо. Виходячи з більш як 50-річного досвіду трудової міграції населення Латинської Америки до Північної Америки, а також народів Південної Азії в регіон Перської затоки, можна з впевненістю стверджувати, що мігранти скеровують 50-70%, а то й більшу частину отриманого доходу [3].

Проведені розрахунки, що базуються на опитуванні трудових мігрантів (проведено різними шляхами) відносно частки доходу, який ними скеровується на батьківщину, дозволили розрахувати можливі реальні масштаби переказів вітчизняних мігрантів. Результати цих розрахунків показали, що в середньому один наш мігрант переказує на батьківщину 60,3% отриманого доходу, тобто на рівні мігрантів з інших регіонів світу. І фактично йдеться про 21,3 млрд дол. (60,3% від загальних доходів мігрантів у сумі 35,3 млрд дол.). Зрозуміло, що понад 20 млрд дол. надходжень міграційного капіталу – цифра доволі вражаюча. Це майже п'ята

частина ВВП країни і значно більше за обсяги надходжень сукупних іноземних інвестицій в Україну.

Однак ситуація стає більш реальною і ймовірною, якщо поглянути на дані інших країн світу. Наприклад, надходження міграційного капіталу відносно ВВП Молдови становить понад 46%, у Тонзі і Лесото – понад 25%, у Таджикистані – понад 23%. Розраховані обсяги ймовірних надходжень міграційного капіталу в країну стають ще реальнішими, якщо розділити 21,3 млрд дол. на кількість українських мігрантів (4,93 млн осіб), буде близько 4320 дол. на одного мігранта на рік, або 360 дол. грошового переказу на місяць (4320: 12 місяців). Ці дані також можна порівняти з місячною сумою переказу в інших країнах світу. В таких бідних країнах, як Бангладеш і Пакистан, середньомісячні суми трансфертів у 1,5-2 рази більші, а в Індію – втричі більші, ніж їх українські мігранти надсилають на батьківщину. Водночас в обох випадках слід мати на увазі, що ці порівняння – це офіційна статистика, що, як правило, є неповною (за даними Світового банку, в середньому по країнах світу офіційність на рівні 50%) [3; 12].

Фахівці, які глибше знайомі зі статистикою про грошові перекази трудових мігрантів у різних країнах світу, можуть зауважити, що обчислені обсяги міграційного капіталу в Україну такі великі, що наближаються до країн із дуже великими масштабами трудової міграції, наприклад Китай, Індія, Мексика тощо. Справді, за офіційними даними тільки у Мексику міграційний капітал надійшов у розмірі понад 25 млрд дол., в Індію – 23,5 млрд, Китай – 22,5 млрд дол. Чималі обсяги також залучали Ліван, Марокко, Бангладеш, хоча кількість їх заробітчан за кордоном значно менша, ніж українських. Але в цьому випадку за згаданими країнами знову ж таки наводяться офіційні дані грошових переказів, а по Україні – розрахункові. Якщо врахувати, що в середньому у світі офіційність грошових переказів трудових мігрантів становить 50%, то потрібно щонайменше подвоїти. Тому виникає потреба оцінити рівень офіційності міграційного капіталу в Україні. Якщо взяти за основу дані НБУ та обсяги трансакцій через спеціалізовані системи і зіставити їх з розрахунками (21,3 млрд дол. США), то рівень офіційності сягає всього 14%. Одразу виникають сумніви щодо низької частки офіційних трансфертів грошових переказів в Україну. Для оцінки ймовірності цього показника важливими є міжнародні порівняння.

Окремі фахівці зазначають, що неофіційні трансферти міграційного капіталу вдвічі більші за офіційні, і при цьому лише на Індію та Китай припадає по 40 млрд дол. неофіційних надходжень, ще 5 млрд – на Пакистан. За іншими підрахунками, тільки зі США через системи неофіційних переказів мігранти щороку пересилають на батьківщину близько 200 млрд дол. США (за офіційними даними – 41 млрд дол.). Тобто неофіційні суми грошових переказів разів у чотири більші за офіційні. Ще більш вражаючою видається картина офіційних і неофіційних переказів у розрізі окремих країн. Подекуди співвідношення суми міграційного капі-

талу, що надійшов за неофіційними каналами, до офіційних трансфертів грошових переказів становить 50%, а в Індії, Уганді та Судані перевищує 80%. Отже, зважаючи на те, що Україна порівняно недавно приєдналася до широкомасштабних процесів трудової міграції, а також на нерозвиненість цього напрямку статистики та неврахування всіх трансфертів грошових переказів через банківські та небанківські системи, рівень офіційності грошових переказів порядку 14% є досить ймовірним. Він є близьким до відповідного показника в Індії, Уганді, Судані [3; 12].

Наслідком першого етапу світової економічної кризи 2008-2009 рр. стало зростання реального дефіциту бюджету України в наступні роки. Уряд змушений був залучати кошти через емісію та продаж облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). Враховуючи досить високий рівень прибутковості ОВДП, цим інструментом, насамперед, мали б зацікавитись іноземні інвестори. Зважаючи на провал у корпоративних фінансах та великі борги вітчизняних компаній, сьогодні можна сподіватися лише на них.

Відтак, у Греції з початку 2010 року шляхом продажу п'яти-, семи- і десятирічних державних цінних паперів залучено близько 20 млрд євро. Понад половину з них придбали іноземні банки, інші фінансові та нефінансові установи. Однак важка ситуація в економіці, низький суверенний рейтинг України викликають сумніви в іноземних інвесторів. Саме суверенний рейтинг країни впливає на обсяги, тривалість і, головне, вартість фінансових ресурсів, які готові вкладати іноземні інвестори. Єдиною формою залучення капіталу могли би бути прямі іноземні інвестиції. Однак перспективи їх залучення в Україну також дуже оманливі. Так, наприклад, у 2008 році на 40 країн світу припало понад 80% усіх прямих іноземних інвестицій (понад 1,2 трлн дол.). України в цьому списку немає. На решту 170 країн припало дещо більше 300 млрд дол. [12].

Основним бенефіціаром прямих іноземних інвестицій в Україну, хоч як це дивно для не втаємничених у тонкощі фахівців, є Кіпр. Але фактично це український капітал, який офіційно чи неофіційно вивезений і повертається в Україну в формі іноземних інвестицій під захистом відповідного законодавства. Тобто український бізнес, незважаючи на різні рейтинги, кризи і бюрократію, продовжує фінансувати свої проекти під прикриттям “іноземного інвестора”. Частка “українських” іноземних інвесторів з країн спрощеного оподаткування (Кіпр та Британські Віргінські Острови) становить близько 25%, але значна частина таких інвестицій у 2014 році “залишила” країну. Наприклад, якщо відняти кошти, проплатені через цю країну за “Криво-ріжсталь” та інші гіганти, то за всі роки звідти надійшло менше 2 млрд дол.

Водночас Україна має ще одне потужне джерело припливу капіталу з-за кордону, яке досі не набуло офіційного статусу в державній економічній (фінансовій, бюджетній чи банківській) політиці. Йдеться про кошти, зароблені українськими мігран-

тами за кордоном і переказані на батьківщину. Такий міграційний капітал становить особливий інтерес.

Водночас інституційне забезпечення використання грошових переказів на цілі економічного розвитку в Україні перебуває на дуже низькому рівні. Рівень “офіційності” переказів становить всього 20-25%, що вдвічі нижче, ніж у середньому в світі. В абсолютних цифрах, за попередніми оцінками, у 2013 році офіційні перекази сягнули близько 7 млрд дол. Значно більшими є можливості українських мігрантів та діаспори, якщо виходити з оцінки їхніх активів.

Міжнародний досвід показує, що ефективним механізмом швидкого залучення коштів на бюджетні потреби може бути випуск спеціальних державних облігацій та їх розміщення серед мігрантів і діаспори. За останні 60 років цим механізмом скористались уряди понад 20 країн світу на суму понад 50 млрд дол. (Ізраїль, Індія, Бангладеш, Китай, Ефіопія, Еритрея, Ліван, Пакистан, Непал, Марокко, Ямайка, Зімбабве, Кенія тощо). Найбільший досвід накопичили Ізраїль та Індія, які за 60 років залучили майже 40 млрд дол. Окремі країни періодично продають облігації для мігрантів у межах програм фінансування інфраструктурних проектів (Ізраїль, Бангладеш, Філіппіни). Але більшість країн використовують такий механізм одноразово, приміром, у важкі часи для врегулювання платіжного балансу, фінансування державного боргу, реалізації національних програм будівництва соціальної інфраструктури, зруйнованої внаслідок природних катаклізмів чи військових конфліктів. Сьогодні, коли відбувається війна на сході нашої країни, залучення таких інвестицій є “спасінням” для економіки та держави зокрема. Важливою тут є довіра потенційних інвесторів до державних органів.

Найбільш активно кошти мігрантів за такою програмою залучала Індія. У 2000 році на врегулювання платіжного балансу та боротьбу з наслідками Азіатської кризи було залучено 5,5 млрд дол. У 2008-му Ефіопія розпочала продаж спеціальних облігацій для мігрантів з метою відбудови енергогенеруючих об'єктів післявоєнних конфліктів.

Потенціал реалізації облігацій серед українських мігрантів і діаспори є дуже великим. Якщо виходити з цього, Україна може розраховувати щонайменше на 3-6 млрд дол. на рік. Коли ж спиратися на загальні обсяги переказів (у тому числі й неофіційні) – 25 млрд дол., то шляхом продажу облігацій можна залучати на рік до 10 млрд дол. [3].

Для країни механізм випуску і реалізації спеціальних міграційних облігацій має подвійне значення. З точки зору інвесторів-мігрантів облігації дають їм можливість продемонструвати патріотизм, надавши допомогу своїй батьківщині на вигідних для себе умовах. Цей патріотизм виявлявся під час Революції гідності, а ще більшим є під час неоголошеної війни з Росією. З точки зору української влади залучені від мігрантів кошти – це стабільне і дешеве джерело зовнішнього фінансування державного боргу та вирівнювання платіжного балан-

су, особливо в період високої вартості кредитних ресурсів. Слід мати також на увазі, що грошові перекази, на відміну від інших інвестиційних ресурсів, найменшою мірою залежать від кризових процесів і мають явно виражену контрциклічну природу формування і функціонування.

Розпочати національну програму продажу облігацій мігрантам можливо досить швидко. Цей проект можна організувати під патронатом Міністерства фінансів чи Національного банку (як це відбувається в Індії та ін.), державних банків (Шрі-Ланка, Китай), спеціалізованих державних компаній (Ізраїль, Ефіопія). Викуп облігацій та виплати процентного доходу гарантуються урядом.

На першому етапі облігації доцільно розповсюджувати в країнах найбільшої концентрації українців (країни ЄС, США, Канада, Ізраїль та ін.). Продаж облігацій можна здійснювати через консульства (як це має місце у Непалі), міжнародні банківські холдинги (Індія), відділення національних банків за кордоном (Філіппіни), спеціалізовані компанії (Ізраїль). Відсоткові ставки за такими облігаціями можуть бути як фіксовані, так і плаваючі. Фіксовані ставки можуть становити 8-12% річних. Але це втричі більше, ніж мігранти розміщують на депозитах у країнах працевлаштування (як правило, під 2-4% річних). Номінальна вартість облігації може становити від 500 до 5000 дол. Валюта придбання: дол. США, євро. Терміни дії облігацій можуть бути різні – від одного до десяти років. Головна особливість таких облігацій – відсутність необхідності встановлювати міжнародні рейтинги їх надійності та реструкувати в країнах розповсюдження. Офіційна статистика декларує цифри у разі менші від тих, що їх верифікує А. Гайдучський [3].

Проте, навіть послуговуючись правилом “золотої середини”, можна з великою вірогідністю оперувати цифрами, що є доволі вражаючими та певною мірою домінуючими для сучасного фінансового поля України й, відповідно, для такого сектора національної економічної безпеки нашої держави, як фінансова безпека.

Продовженням трендів грошових трансфертів української міграції став 2011 рік. Показово, що сума грошових переказів трудових мігрантів у цьому році практично зрівнялася з об'ємом прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в економіку України. Приватні особи збільшили перекази в країну на 20%, до 7,02 млрд дол. Основними країнами, звідки здійснюються 70% переказів українських трудових мігрантів у 2011 році (зрештою, як і в попередні роки) були: Росія (+ 22,8%, 1,99 млрд), США (+6%, 613 млн), Німеччина (+10,8%, 423 млн), Греція (+12,6%, 341,4 млн), Кіпр (+36,8%, 331,1 млн), Італія (+15,4%, 325,2 млн). Росія як одна з найбільших країн реципієнтів трудової міграції з України разом з іншими країнами СНД забезпечила 30% коштів, офіційно і неофіційно перерахованих в Україну [13-14].

Проте ситуація в 2012-2013 рр. змінилася. Згідно з даними НБУ обсяг грошових переказів в Україну з-за кордону в 2013 році досяг 8,5 млрд

дол. США, що на 13,4% перевищило показники 2012 року. Лівову частку цього потоку склали заробітки мігрантів. Тим часом інші канали надходження валюти неабияк збідніли. Зокрема, обсяг експорту товарів з України скоротився на 7,5%, склавши 65 млрд дол. США. Через несприятливу ситуацію на зовнішніх ринках знизилися практично всі основні статті українського експорту: на 20,7% – продукції машинобудування, на 13,8% – хімічної продукції, на 7,0% – металургійної та на 4,8% – аграрної. На тлі зростання переказів заробітчан обсяг ПІІ в 2013 році в порівнянні з попереднім періодом скоротився практично вдвічі – до 3,8 млрд дол. США. У 2014 році ситуація з експортом, залучення прямих іноземних інвестицій та іншим капіталом стала катастрофічною.

Таким чином, перекіс інвестицій на користь грошей трудових мігрантів – перспектива подальших декількох років. Звичайно, ситуація не стане такою, як у Таджикистані, де перекази заробітчан становлять близько 90% ВВП, але, правдоподібно, що частка приватних переказів в Україну буде поступово зростати.

Узагальнюючи результати проведених досліджень, можна дійти висновку, що надходження переказів від українських мігрантів за 2013 -першу половину 2014 років у сумі близько 31 млрд дол. США є досить ймовірними. Відсутність офіційного підтвердження цих даних зумовлена низкою зовнішніх і внутрішніх чинників: високі ціни на послуги з переказу, непродумана державна політика в даній сфері, проведення АТО на сході країни тощо.

4. Висновки

Враховуючи сучасну економічну ситуацію та виходячи з контексту економічної безпеки держави, необхідно налагодити фаховий моніторинг кількості мігрантів, їх заробітків і переказів в Україну. З цією метою доцільно розробити програму з лібералізації законодавства в сфері надходження грошових переказів, що дасть змогу значно збільшити обсяг надходження міграційного капіталу через фінансово-банківську систему. Адже надходження капіталу в обсягах близько 23 млрд дол. щороку значно перевищує сумарні надходження в Україну всіх форм іноземних інвестицій. Це може стати додатковим стимулом розвитку інфраструктури фінансово-банківського сектора, тому необхідно науково обґрунтувати шляхи його оптимального використання у загальнодержавних та регіональних програмах і проектах.

Оптимальне використання потенціалу міграційного капіталу зможе стабілізувати ряд макроекономічних, макрофінансових і соціальних показників. На відміну від короткострокового спекулятивного капіталу іноземних інвесторів, кошти мігрантів можуть працювати на національну економіку. Облігації для мігрантів – це також додатковий спосіб оцінити повні масштаби доходів і переказів українських мігрантів. На сьогодні лише четверта частина переказів спрямовується через фінансово-банківську систему. Це вдвічі менше, ніж загалом у світі. Тому облігації – ефективний механізм залучення

коштів мігрантів в економічний оборот та зменшення частки неофіційних заощаджень, але при надійній банківській системі. Кошти від продажу облігацій у майбутньому можна використати не лише для вирішення нагальних фінансових проблем бюджету. В перспективі фінансові ресурси мігрантів потрібно спрямовувати здебільшого на розвиток інфраструктурних, у тому числі соціальних, проєктів малих міст і сільської місцевості.

За таких умов українські мігранти та діаспора швидше стануть інвесторами, позитивно налаштованими до розвитку вітчизняної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глущенко Г. И. Миграция и развитие / Г. И. Глущенко. – М. : Экономика, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economizdat.ru/cgi-bin/main.cgi?page>.
2. Глущенко Г. Транснаціоналізм мігрантів и перспективи глобального розвитку / Г. Глущенко // *Мировая экономика и международные отношения*, 2005. – № 12. – С. 50-57.
3. Гайдуцький А. П. Міграційний капітал в країнах, що розвиваються : наук. видання / А. П. Гайдуцький. – К. : УкрІНТЕІ, 2008. – 296 с.
4. Кореспондент-Україна: Труднощі переказів. 10 фактів про приватні грошові перекази в Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://migrationfinance.org/analytics/analytics.html>
5. На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження процесів української трудової міграції (країни ЄС та Російська Федерація) ; [за ред. І. Маркова]. – Львів, 2009. – С. 4-14.
6. Markov I. General characteristics of current labour immigration in the Russian Federation / I. Markov // *Ukrainian Labour Migration Processes in Russia: Social and Gender Aspects. Materials of a Comprehensive Sociological Study* / I. Markov, O. Ivankova-Stetsiuk, G. Seleshchuk, S. Odynets. – Odessa, 2011. – P. 6-15.
7. Марков І. Сучасні міграції у соціодинаміці глобалізованого суспільства: теоретичні аспекти постановки проблеми / І. Марков // *Українознавчий альманах*. – Вип. 7. – К., 2012. – С. 4-14.
8. Соціальне обличчя новітньої української трудової міграції / [за ред. І. Маркова]. – Львів : Манускрипт, 2003. – С. 22-40.
9. Марков І. Деякі аспекти формування міграційної політики України / І. Марков // *Українська трудова міграція у контексті змін сучасного світу : зб. наук. статей* / [за ред. І. Маркова]. – Львів, 2005. – С. 72-75.
10. Марков І. Сучасна трудова міграція українців у Європі: підсумки комплексного дослідження української трудової міграції до країн ЄС та Російської Федерації / І. Марков // *Новітня еміграція: соціального і національного сирітства* : зб. наук. статей і виступів. – Львів, 2010. – С. 39-41.
11. Markow I. G. Moderne ukrainische Arbeitsmigration in EU-Landern: Genderaspekt / I. G. Markow // *Sammelwerk der Vorträge der gemeinsamen Seminare der AWO Heimatgarten und der Nationslen Universitat "Odessaer Juristische Akademie" (Oktober 2009 und Juli 2010)*. – Odessa, 2011. – P. 276-281.
12. Гайдуцький А. П. Інвестиційні перспективи міграційного капіталу / А. П. Гайдуцький // *Дзеркало тижня*. – 2010. – № 20. – 29 травня.
13. НБУ: у 2010 році перекази українців, які працюють перевищили 1,5 млрд доларів США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukranews.com/uk/news/economics/2011/04/29/42550>.
14. Трудові мігранти підмінили інвесторів. Приватні перекази в Україну досягли 7 млрд дол. США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kommersant.ua/doc/1907229>.